

Vangsgutanes heimbygd

Arne Lie Christensen

Institutt for kulturstudier
Universitetet i Oslo
a.l.christensen@iks.uio.no

Abstract

The comic strip *Vangsgutane* (The Vang Boys) was produced from 1940 to 1978. It has later been reissued. *Vangsgutane* is based in a Norwegian rural area, namely the small fjord-area of Todal in Nordmøre, but it was intended for a larger group of readers throughout the country. It did indeed become extremely popular, not least during the war, when the comic strip played its part as a common basis for Norwegian identity. It is particularly the older issues from the 1940s and 1950s – that are dealt with in the article. We become acquainted with a typical Norwegian rural area, which here means an area whose characteristics are associated with the Norwegian way of life. We are introduced to fjord and mountain countryside, ice and snow, cold winters and warm summers. It is also a social countryside, marked by extreme class differences between labourers and farmers. We get to know two honourable, good-looking and hardworking boys – aged 10 and 12 – who are faced with enormous challenges, which they solve brilliantly. They are confronted with strong, natural forces, such as wild animals and frightening people. The ideology is male oriented. Women are generally passive and in need of help. The ideology in many respects was also xenophobic, where the little community is threatened by dark-skinned rogues who come from afar, and also by tourists with a different way of life. Part of what makes this comic strip interesting, however, is the authentic picture it portrays of the Norwegian rural community around 1950, with modern phenomena such as the steamship, the car, the bicycle, the grocery store, the bazaar and the football match. In general, the comic series simultaneously elucidates both the typical Norwegian and the conception of the typical Norwegian around the middle of the 1900s. It should also be added that the series is extremely well made, both in text and illustrations, especially the older editions that are described in the article.

Nøkkelord:
tegneserie
nasjon
landskap
sosialt miljø
trusselbilde
nostalgi

Jeg ble kjent med den lille bygda Todalen på Nordmøre i 1980. Det slo meg at alt virket så kjent. Jeg opplevde Todalen som en typisk norsk bygd, og jo mer jeg satte meg inn i forholdene, desto mer typisk ble den. Lenge før den tid var imidlertid Todalen blitt kjent over hele Norge. Todalen var nemlig *Vangsgutanes* heimbygd.

Forfatteren av tegneserien – Leif Halse – var selv vokst opp i Todalen. Halse var lærer og forfatter. Han skrev romaner og noveller, og det er også han som har skrevet bygdeboka for Todalen (1943). Den populære tegneserien kom opprinnelig som bilag til *Nynorsk vekeblad*. Det hele begynte i 1940, og allerede året etter ble *Vangs-*

gutane kjent i de tusen hjem, i form av julehefter, med Jens R. Nilsens morsomme tegninger. Han fortsatte å levere tegningene til 1956, da andre overtok. Serien ble produsert fram til 1978. Etter den tid er den kommet i opptrykk.¹

Tanken bak *Vangsgutane* var at dette skulle være en *norsk* tegneserie. Den skulle vise sunne norske barn og dermed danne et forbilde for den oppvoksende slekt. *Vangsgutane* skulle være Norges svar på den amerikanske serien *Knoll og Tott*, men i motsetning til de to amerikanske guttene skulle de norske – Steinar og Kåre – være hjelpsomme og veloppdragne. Leif Halse formet de to guttene slik han som lærer forsøkte å forme sine egne elever. Tegneserien har et pedagogisk preg, ikke bare gjennom det normative innholdet, men også gjennom de mange detaljerte og virkelighetsnære skildringene – i tekst og bilde – av arbeidslivet og det daglige livet.

De som lager tegneserier er avhengige av støtte fra mange lesere gjennom lang tid. *Vangsgutane* ble da også svært populær, og Halse fikk mange tilbakemeldinger fra leserne. Verdiinnholdet i tegneserien ble også diskutert i avisene, og dette førte til at Halse ble tvunget til å gjøre en del endringer (Solberg 1979).

Når jeg som etnolog, interesserer meg for *Vangsgutane*, skyldes det at tegneserien handler om noe som alltid har stått sentralt i mitt fag, nemlig livet i de norske bygdene og det såkalte hamskiftet som har foregått siden midten av 1800-tallet. Jeg vil i denne artikkelen konsentrere meg om de første 20 årgangene, fra 1940 til 1960. Det mye omtalte hamskiftet i bygdesamfunnet har vært framstilt på ulike måter, som en kulturell tilbakegang eller som en blomstringstid. Hvilket bilde gir *Vangsgutane* av en norsk bygd på denne tiden, av menneskens forhold til sine omgivelser og til

hverandre? Hvilke holdninger møter vi, til arbeid og fritid og til ny teknologi? Hva blir oppfattet som farlig eller truende? Blir for eksempel moderniseringen framstilt som en trussel mot det gode livet på landet?

Aller først skal jeg kaste et blikk på Todalen: Er det noe spesielt ved denne bygda som gjør at den kan brukes som ”et lite stykke Norge” i en tegneserie som er beregnet for lesere fra hele landet?

Todalen – et lite stykke Norge

Todalen ligger på Nordmøre, innerst i en fjord og er omgitt av høye fjell (Halse 1943; Christensen 1984; Melkild 1999). Bygda er identisk med dalføret av samme navn. Fra fjordbunnen til den innerste gården er det omkring 12 kilometer. Todalen grenser mot *Trollheimen*. Gjennom dalen renner elva *Toåa*. Toåa tar til i *Tovatna*, og munner ut innerst i *Todalsfjorden* ved det lille tettstedet *Todalsøra*. Her bor *todalingene*. Jordbruk, skogbruk og fiske har fra gammelt av stått sentralt, og ressursene måtte hentes over store områder, fra innmark og utmark, fra fjorden og fra fjellet i opptil tusen meters høyde. Mange ressurser var tilgjengelige, selv om ikke hver av dem var så rike, og de kunne høstes til forskjellige tider av året. Folk fartet høyt og lavt. I sommerhalvåret var de opptatt med arbeidet på setra og ikke minst i utslåtten, eller markaslåtten som det heter i Todalen. Siden midten av 1800-tallet hadde bygda gjennomgått store endringer. Det var dannet nye møtesteder – nye sosiale tyngdepunkter – i landskapet. Framfor alt var dampskipkaia kommet til, som det nye trekkplasteret.

Allerede i denne korte beskrivelsen aner vi noe av det som oppfattes om typisk norsk. Det må være noe ved selve *formen* på landskapet og *ressursenes fordeling* som gjør

at denne bygda peker seg spesielt ut. For hvilke landskapsformer blir vanligvis framstilt som spesielt norske, og hva regnes som mest særpreget og av spesiell nasjonal betydning? Svaret er enkelt: vi har kyst, vi har fjell og vi har dal, og vi har kalde vintre og varme somre. Todalen rommer alt dette, og til og med innenfor et begrenset og oversiktlig område. Todalen er en dal ved en fjord, innrammet av høye fjell. Og ikke nok med det: Todalingene befolker hele dette sammensatte landskapsrommet, de er alle steder gjennom sitt travle arbeidsår. Eller rettere sagt: De *var* alle steder. For også på dette punktet er Todalen "typisk norsk".

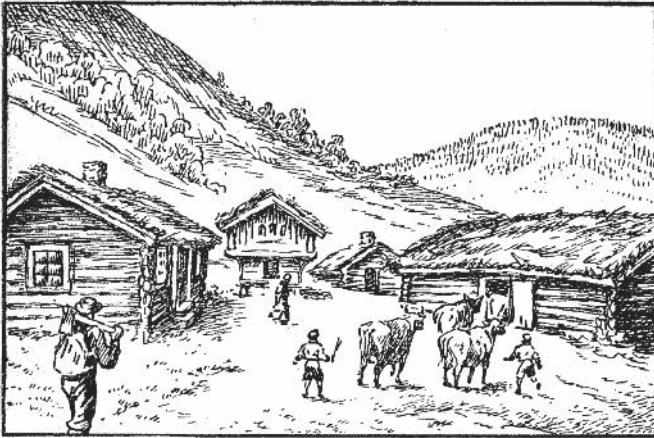
Todalen er ikke det samme i dag som for femti år siden. Dette vil jeg komme tilbake til.

Todalen kan med andre ord sies å være et godt utgangspunktet for en tegneserie som skal handle om hele Norge. Men hvordan skal vi forstå relasjonen mellom virkelighetens Todalen og Vangsgutanes – det vil si Steinars og Kåres – heimbygd?

Tegneserien kan leses på flere nivåer. Den kan med god grunn leses som et portrett av Todalen. Lokalkjente folk gjenkjenner mange personer, situasjoner og steder. Tegneserien kan også leses som et forsøk på å gi en ekstrakt av det norske. Det

Et velbrukt eksemplar av den populære tegneserien. De to guttene opplever mange spennende ting.

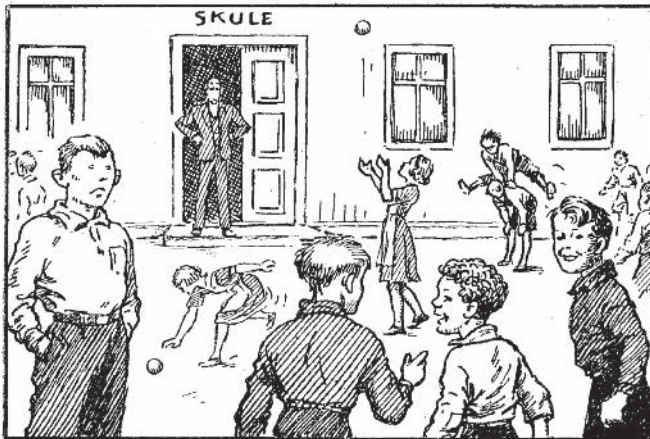
Kven gjer fantestykke i skulen?

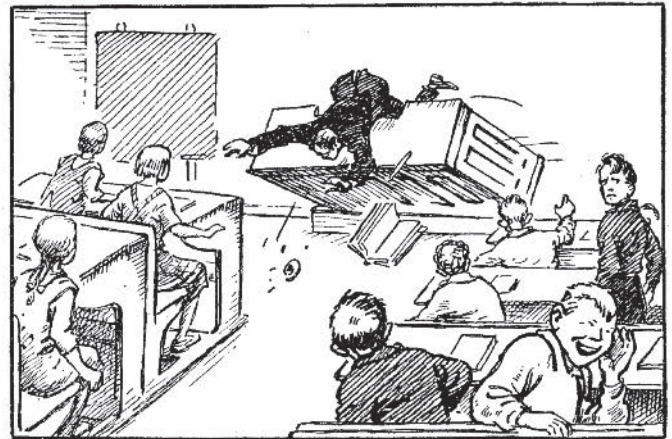
1. Oppunder bratte lia ligg ein liten heim som heiter Vangen. Mannen som hadde bygt her heiter Hans. Han arbeider hardt med å livberge seg og sine. Kona heiter Sigrid. Ho steller i fjøs og stue, lagar mat og held i stand kleda til mennene og dei to smågutane sine. Dei heiter Steinar og Kåre.

2. Ein dag får Hans Vangen brev frå Nynorsk Vekeblad. Bladstyraren vil ha bilete av heile huslyden og sette det inn i bladet. «Kven skulle trutt at vi kom på prent i Nynorsk Vekeblad, lell!» lær Hans. «Du skal sjå at vi kjem i lag med både prest og bisp!» smiler Sigrid.

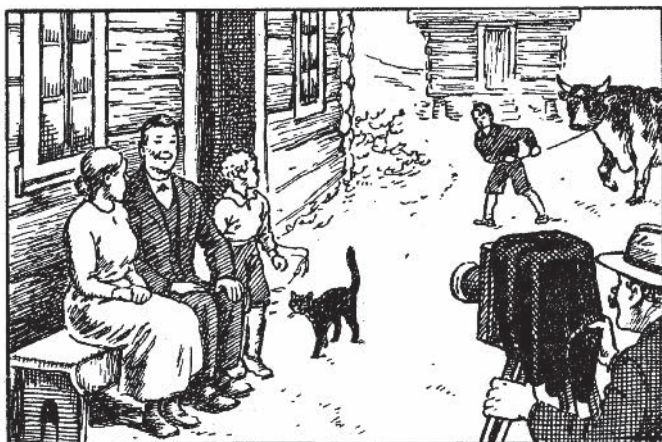
4. Annakvar veke går Vangsgutane på skulen. Der er mange born og mykje moro. Men der er og ein fæl gut som heiter Larris. Han lærer aldri leksene sine og vil berre gjera fantestykke. Larris er stor og snarsint, og dei andre borna er redde han.

5. Larris har lagt treklossar under katetret, slik at det står og vippar. Læraren bøyer seg fram og skal skrive i dagboka. Katetret dett over ende med eit brak, og læraren fer på hovudet i golvet. Larris og vennene hans storlær og klappar i hendene.

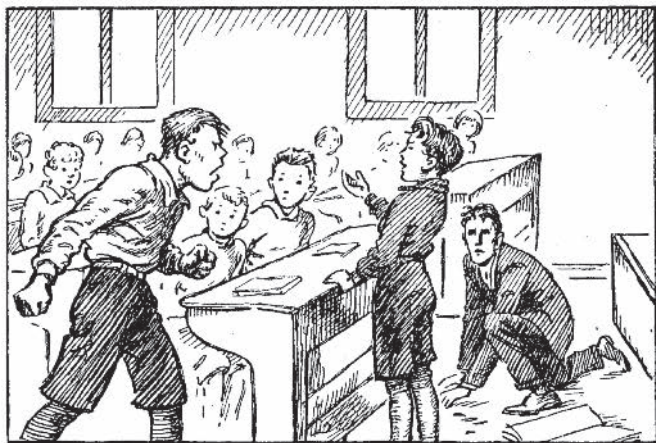
faktum at tegneren aldri hadde vært i Todalen og at han aldri skal ha truffet forfatteren (Solberg 1979) støtter opp under denne lese måten. Det er for eksempel ikke den lokale byggeskikken som er avbildet, og selv om det lille tettstedet heter Øra både i tegneserien og i Todalen, ser det annerledes ut. Todalen er brukt som forbilde, men forfatteren har tydeligvis ikke opp-

muntret tegneren til å gi et visuelt portrett av bygda. I stedet har tegneren forsynt seg av de fellesnorske forestillingene om småbruket, storgården, setra, skolen, kirken og så videre. Tegneserien kan også leses som en moralsk og oppdragende fortelling om Norge, med sterke politiske undertoner. Dette er vel den mest nærliggende lese måten for oss i dag. *Vangsgutane* vil vel av dag-

Slik blir leseren i den første episoden presentert for den lille familien. Etter kort tid dør faren. Vi møter også den dumme og uskikkelige Larris som er motstykket til de to prektige guttene. Hefte 1.

3. Han sender bud eter ein fotograf, Hans og Sigrid og gutane set seg på ein benk framfor stuedøra. «Er det fargeleg?» spør Kåre og ser på den rare svarte kassen. «Men kvar er Steinar?» seier Sigrid. Jau, der kjem han leiande med oksen Peik. Peik skal og vera med på biletet. Frå andre kanten kjem katten Mons hoppande og vil vera med.

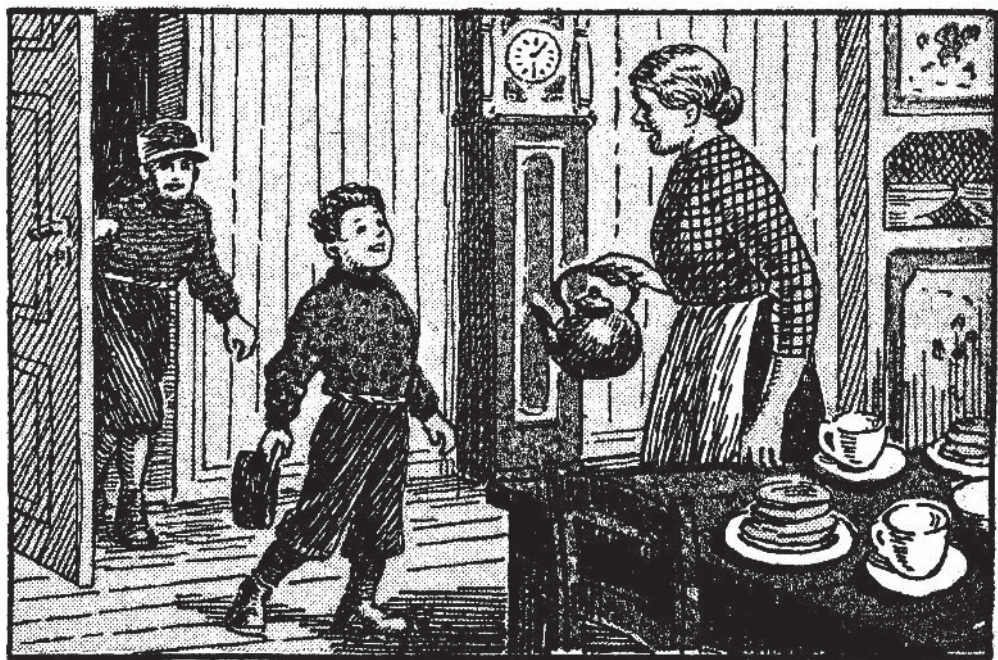
6. Da blir Steinar Vangen harm. Han reiser seg opp og ropar at dei skal teie still. «Pass deg, elles skal eg koma og lære deg å vera fin gut!» seier Larris og ser olmt på han. «Det treng du heller å lære sjøl,» svarar Steinar. Det toler ikkje Larris. Han hoppar fram or pulten.

ens lesere oppleves som påfallende reaksjonær, kvinnediskriminerende og moralistisk.

Endelig må vi ikke glemme at *Vangsgutane* også kan leses som en spennende og underholdende fortelling. De mange dramatiske innslagene må ikke minst forstås i lys av dette. Vi må ikke la oss friste til å overtolke hendelsene. I stedet må vi konstatere at

denne tegneserien for et halvt hundre år siden fungerte som humor og spenning blant tusenvis av norske barn. *Vangsgutane* ble lest i både bygd og by og av både gammel og ung, noe som muligens kan tas til inntekt for at det innerst inne i alle nordmenns hjerter befinner seg en småbruker. Eller rettere sagt: at det *var* slik for femti år siden. I dag er nordmenn muligens annerledes.

”Det er mykje underleg å sjå i byen, men jamen er det gildt å vera heime att!” (Hefte 6)

Et klassesamfunn

I tegneserien møter vi Todalen som et markant klassesamfunn med sterke autoriteter, noe forfatteren oppfatter som både selvfølgelig og positivt. Mennene har hovedrollene. Kvinnene er bare som statister å regne. De er aldri med på å drive handlingen framover. Moster Ane er alltid hjelpeløs, og hun er alltid takknemmelig når hun får hjelp fra de hjelpsomme guttene. I *Vangsgutane* har mennene alle de viktige rollene, både som helter og som skurker. Moren til de to guttene er alltid hjemme. Hun er ved grytene og ved rokken. Hun ivaretar behovet for trygghet og harmoni, og gir gang på gang innhold til forestillingen om ”borte bra, men heime best”, eller som det heter: ”Det er mykje underleg å sjå i byen, men jamen er det gildt å vera heime att!” (hefte 6).

I tegneseriens sentrum står Kåre og Steinar, på henholdsvis 10 og 12 år, fra det lille, men selvstendige, nyreisingsbruket Vangen litt oppe i lia. Faren dør allerede i første episode. Dermed får guttene rikelig anledning til å vise seg som flinke og arbeids-

somme karer. De bor sammen med moren, og de har ingen tjenestefolk. Kåre og Steinar må gjøre alt kararbeidet, og de må løse de mange problemene som oppstår. De har ikke hest på det lille bruket, i motsetning til de større bøndene som både har hest og effektive moderne hesteredskaper. Derimot bruker de på Vangen en okse – ved navn Peik – som trekkdyr, et fenomen som riktignok har forekommet i Norge, men som i tegneserien primært må oppfattes som et eksotisk og underholdende innslag. De to guttene må ikke bare arbeide hjemme på Vangen, de må også stå til tjeneste for storbonden. Storbonden Hallstein Breiset er bygdas patriark og arbeidsgiver. Han hjelper dem som er snille, ikke minst Steinar og Kåre. Øverst neste side ser vi storbonden ved kirken, hvor han inviterer alle bygdas barn til gjestebud.

Vi møter også en strandsitterfamilie som lever av fiske (neste side nederst).

Mellomklassens handelsmann og læreren er viktige personer, og læreren framstår som forfatterens talerør. Øvrigheten er representert gjennom lensmann og prest (Solberg

Storbonden inviterer barna til gjestebud.

1979:50). De markerte klasseskillene understrekes i tegneserien. Vi følger for eksempel de to guttene inn i finstua til den velstående apotekeren i nabobygda, hvor de blendes av

all stasen (hefte 1). Hjemme på Vangen har de det ikke så fint. Vi blir stadig minnet om at guttene tilhører den fattige delen av befolkningen, som har lite ressurser og derfor

”Ute ved stranda ligg ein liten heim som heiter Gjengstøa. Mannen i Gjengstøa driv sjøen, og nett no er han og eldste sonen nede ved nauset og dreg opp båten.” (Hefte 4)

Fattiggutten Larris har en grusom far: "Larris og far hans sit og et middag. Faren skjer digre sneier av spekekjøtlåret og legg i seg. Spekekjøtt er det beste Larris veit, og han ber så tunt om å få smaka. Men Martin Skjorhagen svarer blankt nei, og Larris får nøya seg med kaldgraut og myse." (Hefte 5)

er avhengige av de velståendes godvilje og sympati. Noen politisk opposisjon fra deres side er utelukket.

Husmannsfamilien spiller en sentral rolle. Men husmannssønnen – med det unorske navnet Larris – er en av seriens skurker, han er dessuten dum og får ikke til noen ting. Plassen heter Skjorhagen, og navnet henspiller på skjæren som et tyvaktig dyr. I et bilde møter vi den grusomme faren sammen med sønnen (over).

I en annen episode møter vi moren til Larris, som et rasende kvinnfolk som truer sønnen med bjørkeris (hefte 5) (øverste neste side).

Disse representantene for husmannstanden er ikke bare dumme og usympatiske, de er også stygge. Ondskapen lyser ut av ansiktene og kroppene. Og det verste er at verken forfatteren eller tegneren ser ut til å ha hatt sympati for dem. Skildringen av Larris i de første årgangene er så ondskapsfull at leserne tok til motmæle, slik at Halse

ble tvunget til å modifisere skikkelsen. Kjente personer som forfatteren Tor Jonsson, tok del i debatten (Solberg 1979:89). Larris kunne ikke godkjennes av det norske folk. Men forrakten for husmannsklassen var nok likevel et velkjent fenomen i det norske bygdemiljøet på denne tiden.

Et eksempel på den negative framstillingen av Larris er episoden "Kven vinn prinsessa?" (hefte 5). Skolebarna skal framføre eventyret "Prisessen som ingen kunne målbinde". I samsvar med eventyrets ånd, kunne vi tenkt oss at husmannsgutten for en gangs skyld hadde fått lov til å triumfere i rollen som Askeladden. Men slik gikk det ikke. Larris forbereder seg grundig for å lære seg rollen, men han er alt annet enn smart, han snubler på scenen, glemmer replikkene og gjør seg til latter – både for tilhørerne og for leserne. Den eldste av Vangsgutane må tre inn og overta rollen, noe han gjør med den største selvfølgelighet. Det er Steinar som vinner

Husmannsgutten Larris og den slemme moren.

prinsessen, ikke Larris (nederst neste side). Hva så med arbeiderklassen? I 1899 var det etablert en møbelfabrikk i Todalen, men den nevnes overhodet ikke i tegneserien. Det hører med i bildet at tegneseriens forfatter, Leif Halse, i sin bygdebok for Todalen, omtaler fabrikk (Halse 1943: 337). I en faktabok, som bygdeboka forventes å være, kan ikke en fabrikk som

dette skjules, men i Halses idealbilde av en bygd måtte fabrikk utelates. Lokal industri var jo ellers et karakteristisk innslag i bygdemiljøet, og en møbelfabrikk på Møre burde være typisk nok! Men Halse ønsket tydeligvis ingen proletarer utover dem som var direkte underlagt bøndene, nemlig husmennene og de andre gårdsarbeiderne. Det hører også med i bildet at det i dag fortell-

”Så lyt Steinar Vangen spela Oskeladden, og det er gut som greier å målbinde prinsessa. ”No er du mi!” seier han, og så får han prinsessa og halve kongeriket attpå. Borna klappar i hendene, så nær som Larris. Han er sur og sinna av di det gjekk så kleint med honom.” (Hefte 5)

es at bøndene i Todalen var negativt innstilte til fabrikken. De var redde for å miste husmennene som billig arbeidskraft, sies det, og fabrikkieieren måtte derfor importere arbeiderne utenfra og innlosjere dem i en egen arbeiderbolig. Dette står det ingen ting om i bygdeboka, men det bekrefter det faktum at den moderne arbeiderklassen ikke hørte hjemme i Halses idealbilde av en bygd.

Kampen mot naturkreftene

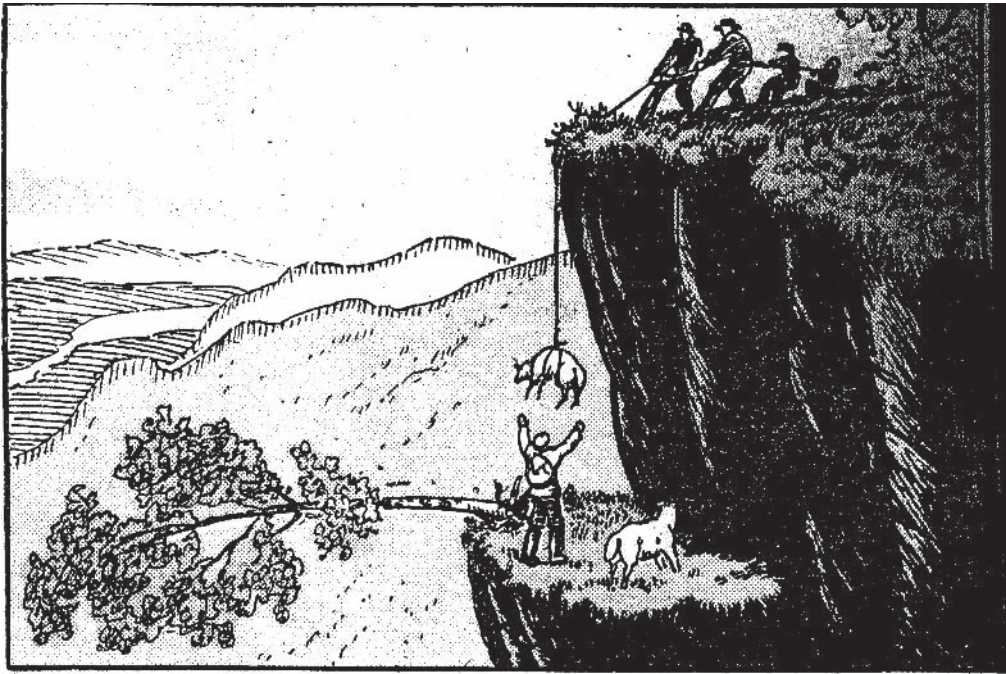
Det er et kontrastfullt og tøft landskap vi møter i tegneserien. Steinar og Kåre er alle steder. De er nede i bygda og på Øra, de er på isen på fjorden, hvor de – i motsetning til de andre barna – naturligvis gjør nyttige ting som å pilke for å skaffe seg fisk til middag. De to guttene må stadig hamle opp med snø og storm. En viktig detalj som de lokale klimatiske sonene, går også fram av

tegneserien. De store og gamle gårdene er gjerne lagt der det er godt med sol. Nyreisingsbruket Vangen ligger derimot mer i skyggen og dessuten høyere oppe i lia, hvor kornet er mer utsatt for tidlig nattefrost. Men når guttene får låne kverna hos storbonden på Breiset for å male sitt eget korn – de har nemlig ikke kvern selv – blir han forbauset over hvor godt det kornet er som vokser på Vangen (se bildet under).

Steinar og Kåre er stadig på fjellet. Dalsidene i den lille bygda er bratte og vanskelige å utnytte, og veien til utmarka er slit-som. Men der oppe er det til gjengjeld frodig beite og rikelig med gras til vinterfôr. Guttene er på setra i Råmådalen hvor de møter den unge budeia (hefte 18). De er ikke akkurat på frierferd, for sånne tanker har man ikke i *Vangsgutane*. Derimot får leseren et romantisk bilde av den norske setra, der den ligger med sine torvtekte hus i et vakkert fjellandskap. Her kan karene

I Breiset-tunet møter dei gubben sjølv, og dei får låne både tørkestue og kvern på første ordet. Hallstein er med og hjelper dei til rettes. Han skryter av kornet deira. "Eg trudde ikkje at det vaks så gildt korn på Vangen", seier han. (Hefte 9)

Sauesanking i vanskelig terreng.

hvile ut og få servert rømme med sukker og kavring fra en smilende budeie (side 50). Steinar og Kåre er også på sauesanking i fjellet og må hente sauene ned fra berghyller. Her som mange andre steder, får de hjelp fra sin gode venn Sterk-Ola. Han er deres store forbilde. Han er like snill som dem, men bare enda smartere og sterkere.

I sommerhalvåret er guttene fullt opptatt med markaslåtten. Som småbrukere har de mindre jord hjemme i bygda enn de andre bøndene. De er derfor fortsatt avhengige av å hente ressurser i fjellet (hefte 1). Også på dette punktet fanger tegneserien opp de sosiale forskjellene på en høyst reell måte. Etter gammel skikk legges høyet i stakk og i utløe, for så å bli hentet og kjørt hjem på vinterføre. Dette er ingen lett sak, og de to guttene må bruke alt de har av krefter og oppfinnsomhet, og de vasser på truger i dyp snø opp den bratte skråningen.

Men én fordel har mange norske bygdefolk hatt, når de på samme måte i hundreder av år har vært ute om vinteren for å hente

høy fra utmarka: Det går stort sett *nedover* fra utmarka og til innmarka! Slik er det også i Vangsgutanes heimbygd. Her benytter forfatteren og tegneren anledningen til å demonstrere for leserne nøyaktig hvordan høyet kan bindes sammen til en såkalt sloe og legges på sleden. Så er det bare å sette utfor: ”Det går så snøspruten fyk kring føtene hans, og snart svingar dei inn på tunet” (hefte 13, bilde side 34).

De ville og farlige naturkreftene er et stadig tilbakevendende tema. Farer truer over alt, ikke minst om vinteren. Men det norske vinterlandskapet beskrives også i poetiske vendinger (bilde neste side øverst).

Hos Moster Ane er det ”vegløysa”, gården er totalt innesnødd. Men Steinar og Kåre kommer til hjelp, de finner fram snøploegen og spenner oxen Peik foran (bilde neste side nederst).

Guttene må også ta opp kampen med både bjørn og ulv. I en av de mest intense episodene er de på isen og pilker. De får masse fisk, blant annet en diger kveite, på

”Det snør dag og natt. Store og ruvande fell snøfluksene og legg seg på tun og bø, på tak og grindstolpar, på li og fjell. Skogen står med snø i bøygde greiner. Skigardane kverv i snøhavet, så berre dei lengste staurane stikk opp, og på Vangen ligg snøen halvmidt opp på glasa.” (Hefte 5)

størrelse med dem selv. Men uværet kommer og de to guttene driver av gårde på et isflak. Under dramatiske omstendigheter reddes de av den snille strandsitteren. Han vil at de skal overnatte hos ham, men ”ho

mor venter på oss”, sier de to, og de drar hjemover i sterk motvind med fiskekassen på slep. Og her truer nye farer.

Det er en hel ulveflokk som overfaller dem. Men Vangsgutane vet råd. De kaster

Guttene hjelper Moster Ane med snømåkingen. Oksen Peik spennes for plogen.

”Stranda-vegen er tung å gå i motvinden. Det blir myrkare, men oppe på himmelen jagar ein gul måne millom skyane. Lange stundane gøymer han seg bak veldige skyberg, og då er det ikke hugsamt å vera smågutar. Og kva er det som uler så stygt?” (Hefte 4)

en fisk til ulvene som hiver seg over den, og guttene skynder seg hjem til mor, som imidlertid har kommet i store vanskeligheter: Stabburet er tatt av stormen, og hun er selv hjelpeløst innestengt i det samme huset. Men heldigvis – Vangsgutane ordner opp!

En kan spørre seg om møte med ulv og bjørn var en realitet i en typisk norsk bygd for 50 år siden. Det har det neppe vært. Bøndene hadde mer eller mindre klart å kvitte seg med disse dyrene i løpet av 1800-tallet. Dette var selvsagt forfatteren klar over, han skriver selv om det i bygdeboka. Han har imidlertid valgt å gå hundre år tilbake i tid for å gjøre tegneserien ekstra spennende. Den gang var det forresten ofte at barn og ungdom ble konfrontert med ville dyr, når de var alene i fjellet som gjettere og budeier.

Alt i alt er det altså et forsterket bilde av det norske landskapet vi møter i tegneserien. Her er fjell og fjord, sommer og vinter. Landskapet i *Vangsgutane* er vakkert, men

også vilt og farlig. Landskapet er en utfordring for guttene i sin daglige kamp for tilværelsen, men de viser til fulle at de *mestrer* det. De store spenningene og utfordringene i barnas tilværelse springer ut av selve arbeidet – ikke av fritidsaktiviteter. Det er i selve arbeidet guttene får anledning til å utføre sine imponerende karstykker.

Trusselen fra mennesker

I Vangsgutanes heimbygd består trusselbildet ikke bare av en vill og farlig natur, men også *mennesker* kan true det gode livet i bygda.

Den lille familien på Vangen har økonomiske problemer. De har høye lån, og faren for tvangsauksjoner henger over dem. Men de to guttene avverger katastrofen – ikke fordi de tar opp kampen mot et urettferdig system, men fordi de rett og slett er snille og får hjelp fra ordføreren, som jo også viser seg å være snill. Dette er et eksempel på at beskrivelser av fattigdom og klasseforskjell bidrar til å gi tegneserien et

„Dette kallar vi ein sloe!“

1. Dei kjem fram til ei lita løe oppe i lia. «Men korleis skal vi få med oss høyet ned? Skal vi bera det?» spør Kåre. «Nei, no skal du få sjå korleis dei for åt i gamle dagar,» seier Sterk-Ola — han hogg ned nokre småbjørker og legg dei tett saman i snøen.

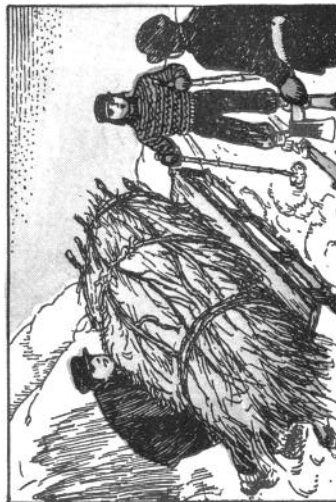
2. Sterk-Ola kryp inn i løa og velter ut høy. Så legg han bjørkekollar på sidene og oppå høyet, og så set han reip i kring. «Dette kallar vi ein sloe!» seier han. «Skal eg hjelpe deg å dra sloen?», spør Kåre og spyttar i nevana.

3. Sterk-Ola tek Vangsguten og svingar han opp på sloen. «Her skal du sitte og passe på at ikkje lasset veltar. Og så må du halde utkikk etter bjørnespor!» seier Sterk-Ola og ler godt. Så legg han reipet over aksla og set i veg.

4. Det kunne vore det same om ikkje Sterk-Ola hadde sagt meir om dette bjørnesporet, tykkjer Kåre. Og elles har han nok med å halde seg fast. Ved dragarkjelken står ein gut og ventar på dei. Det er Steinar. «Kva fer du etter?», spør Kåre.

5. «Eg fer og ser etter deg,» svarar Steinar. «Du glymte visst å fortelja kvar du skulle, då du for heim ifrå i dag tidleg.» — «Ja, eg gjorde kanskje det,» seier Kåre. Sterk-Ola tek av seg tryene, veltar sloen på dragarkjelken og bitt han fast, og så går han i skjøkene.

6. Kåre lvt framleis sitte på lasset og sjå etter bjørnespor. Sterk-Ola står i skjøkene og renner på sko ned dei bratte bakkanene. Det går så snøspruten fyk kring føtene hans, og snart svingar dei inn på tunet i Bakken. «Takk for hjelpa!», seier Sterk-Ola. «Sjolv takki!», smilar Kåre, og så tek Vangsgutane på heimveg.

Tegneserien har også en pedagogisk side. Her vises det i detaljer hvordan guttene henter høy fra fjellet, hvor det har ligget lagret siden sommeren.

Møtet med Posttyven: "Kåre Vangen går ut ei vending, og med eitt står det ein stor mann i vid hatt framfor han. Under hattebremmen lyser det nifst i to augo, og i andletet hans raudnar det på eit stort arr. Mannen lyfter neven til slag, og Kåre blir redd og skrik." (Hefte 8)

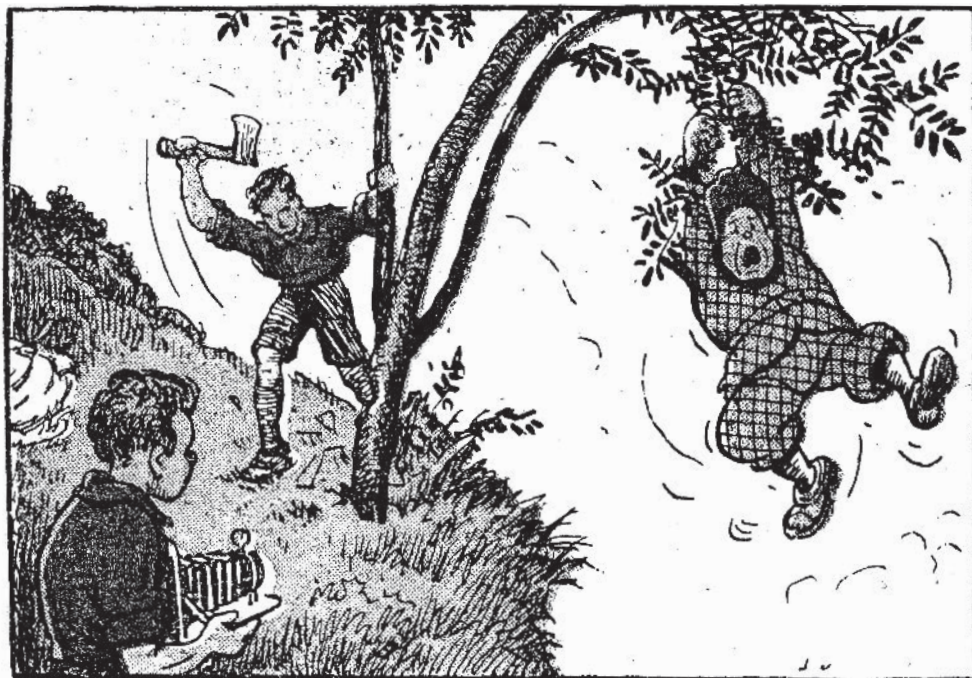
realistisk preg, samtidig som forfatteren får anledning til å understreke sine egne politiske sympatier. Banken og den liberalistiske økonomien truer med å ødelegge det gode – om enn strevsomme – livet på småbruket. Trusselen kommer nok mer fra banken enn fra det kapitalistiske systemet i seg selv. Redningen ligger imidlertid i det gammel-dagse, paternalistiske systemet, hvor alle forventes å finne sin plass, og hvor de som har makt, hjelper de svake. Det kan derfor hevdes at trusselbildet ikke bare er den liberalistiske ideologien, men også sosialismen og sosialdemokratiet, som på denne tiden var aktuelle alternativer for norske småbrukere. Som et positivt motstykke til den moderne markedsøkonomien møter vi i tegneserien gleden ved å være selvberget på mat og dyrke sitt eget korn (hefte 9).

De menneskene som ellers truer med å ødelegge livet i den lille bygda, er den tyvaktige husmannsfamilien samt Posttyven (hefte 8 og 9) og de to skurkene Fanten og

Feiaren (hefte 6). Også turistene er en negativ kraft. Trusselen kommer altså både innenfra og utenfra.

Larris og hans familie på husmannsplassen Skorhagen har rollen som "de andre". Den dovne og uskikkelige Larris har en pedagogisk funksjon i tegneserien, som Steinars og Kåres negasjon. Men Larris-skikkelsen avdekker vel også reelle konflikter i bygdesamfunnet. Larris representerer kaos, uorden og oppløsning i forhold til de etablerte verdiene. Han må gang på gang avsløres og slås tilbake (kfr. Douglas 1966/97). Han er også en påminnelse om at man trolig i alle miljøer har tendens til å peke ut fiender eller sydebukker blant sine egne. Spørsmålet er ikke om man har indre fiender, men *hvilke typer mennesker* som til enhver tid får denne rollen. I *Vangsgutane* er det de eiendomsløse som utgjør de indre fiendene, de som kunne ha båret fram en opposisjon til det autoritære klassesystemet. Tanken om at

*Fotografen er en bymann og
en komisk skikkelse.*

Larris kunne ha representert en gryende opposisjon – som en slags frik – blir forøvrig nokså hypotetisk, i og med at forfatteren og tegneren trekker i tømmene og ikke ønsker at leseren skal se et mulig forbilde i ham. (At skikkelsen som nevnt etter hvert måtte modereres som følge av kritikk, er en annen sak.)

De mest uttalte skurkene i tegneserien er Posttyven, Fanten og Feieren. Disse uhyggelige personene oppleves som inntrengere i en ellers fredelig verden. Hele bygda er for eksempel samlet til juletefest i Ungdomshuset, en begivenhet som kanskje mer enn noen annen viser en bygda fra sin prektige side, men vel å merke for dem som er ”innenfor”. På Ungdomshuset er det ”mykje gildt både for augo og øyro. Der er talar og song og spel, og så går borna rundt det store juletreet.” Men Kåre må ut i et nødvendig ærend. Da er det han møter den fryktete og grusomme Postyven (bilde forrige side).

Som leser fornemmer jeg at Posttyven, Fanten og Feieren kommer både innenfra

og utenfra. De holder muligens til i nærheten og kommer luskende ett eller annet steds fra, omtrent som ulv og bjørn kommer fra utmarka. De er bygdefolk, men har slått inn på et annet liv enn det aksepterte. Av alle truslene mot Vangsgutane er nok disse de skumleste og mest skremmende for de unge leserne. De fleste bygder hadde vel på denne tiden sine omstreifere, og i *Vangsgutane* har disse ingen sympati. De er rett og slett forbrytere, og for å understreke trusselbildet er de ikke bare framstilt som stygge og arrete, men de har også mørk hudfarge.

En annen type inntrengere er turistene. Heller ikke disse er til å stole på, de er klønete og usympatiske (bildet over). De er likevel ikke fullt så stygge, og de er ikke mørke i huden. Dette kan tolkes som et uttrykk for at de tross alt tilhører en mer sivilisert del av verden. En fotograf har forvillet seg inn i bygda. Han skal ta bilder av den vakre naturen. Han er en innbilsk og tvers igjennom komisk skikkelse og har

problemer med å bevege seg omkring i landskapet uten å falle eller henge seg fast i et tre. Steinar og Kåre må stadig hjelpe ham ut av vanskelige situasjoner (hefte 5, bildet forrige side).

En flokk påsketurister har leid seg inn på en seter (hefte 3). I motsetning til de to heltene slipper disse ungdommene å slite seg på ski eller truger opp den bratte lia. De har "langslede-skyss" og sitter behagelig på sleden trukket av en hest. De fyller det fredelige vinterlandskapet med "skrik og skrål". De spenner bein på de to guttene som kommer forbi med tunge ryggsekker og presterer til og med å ta lua fra Steinar, for så å fylle den med snø og klemme den ned over hodet på ham. Turistene er tydeligvis byfolk som ikke klarer å fyre opp i en peis, og når de til slutt klarer det, ender det med at hytta brenner ned.

Turistene representerer en annen livsform og andre verdier enn de som er akseptert i bygda. Spesielt de unge påskgjestene, med sin urbane og frie livsstil, må kunne sies å være en reell trussel mot de rådende verdiene i bygda – unge gutter og jenter som ferierer sammen uten følge av voksne. De får da også sitt pass påskrevet.

Arbeidsomhet og oppfinnerglede

Livet i den lille bygda handler framfor alt om arbeid. Tungt arbeid er ikke bare en nødvendighet for å overleve, men også en forutsetning for å bli godtatt som fullverdige samfunnsmedlemmer (kfr. Thorsen 1993a). Steinar og Kåre arbeider med liv og lyst – i motsetning til Larris som alltid forsøker å lure seg unna, og som dessuten ikke mestrer de mange krevende arbeidsoppgavene. Hvor viktig arbeidet er, går også fram av at redskaper og håndbevegelser beskrives og forklares i detalj. Forfatteren og tegneren ønsker tydeligvis å innprente overfor leseren

betydningen av at arbeidet utføres med den største flid og på den riktige måten (bilde neste side).

De to guttene unnes imidlertid noe så moderne som ferie. Dette kan virke påfallende i en så moralistisk tegneserie. Vi har allerede møtt de ondskapsfulle turistene på vei til påskeferie i fjellet (hefte 3). Men Steinar og Kåre var faktisk også på vei til setra for å feire påskeferie, der de slet seg opp bakkene med sekk på ryggen. Dette foregikk så tidlig som i 1942. På denne tiden var ferie og fritid mer eller mindre som fremmedord å regne blant norske bønder. Vi må likevel ta denne hendelsen som et tegn på at noe holdt på å skje, både med setra og med bygdefolks holdninger. Seterfjellet var i ferd med å gå over fra å være et produksjonslandskap til å bli et fritidslandskap, og fenomenet fritid var i ferd med å bli en realitet, også blant bønder. Som etnologen Mildrid Melkild viser, ble setrene i Todalen lagt ned omkring 1950, altså nettopp på den tiden tegneserien ble til. Skikken med markaslått hadde tatt slutt noen år før. Gradvis ble fjellets funksjon for bygdefolk omdefinert. Men som Mildrid Melkild understreker, var bøndenes bruk av setra i fritiden en forlengelse av en gammel tradisjon, i motsetning til den urbane, borgerlige kulturens bruk av fjellet (Melkild 1999). Nettopp dette poenget understrekes i *Vangsgutane* i møtet mellom påsketuristene og de to guttene.

Steinar og Kåre er også på sykkelstur i sommerferien, og det allerede i 1941 (hefte 2). Det er neppe realistisk at de to guttene som har så stort ansvar for gården, kan ta ferie midt på sommeren (kfr. Thorsen 1993b). Når forfatteren likevel har sendt dem på tur, må det være fordi ferie, fritid og sykkelturner tross alt var i ferd med å bli vanlige fenomener i Norge på denne tiden. Gjennom sykkelturen får de to guttene

Peik dreg slåmaskina.

1. Graset blømer kring husa på Vangen, og gutane må ta til med slåttoma. Dei finn fram ljåane sine, legg dei i orva og ber dei til slipesteinen. Kåre dreg steinen, og Steinar står for slipinga, og ljåane blir kvasse som raketkar.

2. Tidleg ein morgon byrjar dei å slå. Dogga glitrar i graset. Gutane svingar seg i skråane, og ljåane skjær graset med kvasse eggjar. Sigrid kjem etter med riva og breier graset utover. Ho lyt smila når ho ser kor handfritt veale Kåre svingar ljåen.

3. Tjuk-ekrone blir for dryge for ljåen, men Steinar kjem på råd. Hos Hallstein Breiset får han låna ei gammal slåmaskine. Så spenner han Peik i draget og går laus på ekrona. Steinar kjenner seg reint som ein storbonde der han sit på slåmaskin-sætet og køyrer.

4. Så fylgjer dagar med hesjing. Ørt etter økt strevar gutane med hesjane. Dei set opp staur og legg på streng og fyller bolk etter bolk. Så ar hesjane ferdige. «Ja, no trengst det berre landvind og høyrer!» segrer Sigrid, og så går dei inn til måls.

5. Slåttarbeidet gjev glupande matlyst, og Vangsgutane et mlust for fire. «Meir grant, mor! Eg er ikkje halvnett enno!» segrer Kåre. «Ja, grant skal de få med de vil ha.» svarar Sigrid, ho auser opp eit fat til og set på bordet. «Grant er godt!» smiler Kåre.

6. Dagane er lange og slitsame, og Vangsgutane går tidleg i seng. Ja, for dei greier ikkje å halda seg vakne. Sigrid tek seg ein tur opp på loftet og ser om dei for ho legg seg, og då søv dei trygt. Ho sitryk dei over kinnset til godnatt, og så går ho stilt ned.

Arbeidet med slåttan beskrives med stor nøyaktighet. Kjønnsvollegrønsene krysses aldri i den lille familien, selv om en ung og fattig enke som Sigrid i praksis ville vært nødt til å gjøre mye kararbeid.

dessuten anledning til å bli kjent med Norge som nasjon, noe jeg vil komme tilbake til.

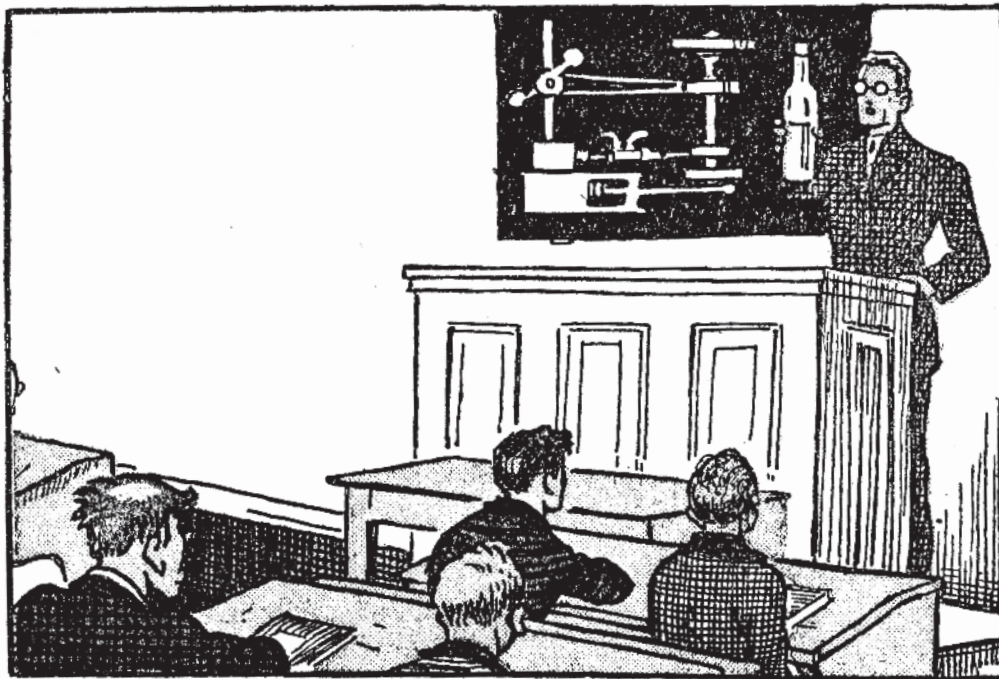
La oss se nærmere på selve arbeidet og hvordan det blir beskrevet i tegneserien. I hefte 3 blir arbeid og kjønnsroller beskrevet på en meget nøyaktig måte:

Det er slåttonn, og arbeidet på Vangen foregår med håndkraft, slik det ofte må ha gjort på småbruk på denne tiden. Guttene sliper ljàene på slipesteinen og går i gang med å slå. Moren konstaterer at også den minste sønnen – som jo bare er ti år gammel – mestrer det krevende arbeidet. Selv inntar hun kvinnerollen som rakstejente, det vil si at hun går etter guttene og raker graset sammen i hauger. For en gangs skyld oppholder moren seg utendørs. Men sekvensen bekrefter at befolkningen i *Vangsgutane* aldri krysser kjønnsrollegrensene. Mennene slår og kvinnene er rakstejenter, uansett alder og uansett om en ung enke som Sigrid Vangen i praksis ville ha utført mye mannsarbeid, siden hun ikke hadde råd til å leie arbeidshjelp. Mang

en kvinne i hennes situasjon har måttet svinge ljàen. Men det gjør ikke Sigrid. Som kvinne er hun også passiv og tar ikke initiativ til noen forandring eller forbedring.

Hennes eldste sønn – Kåre – er imidlertid ikke fornøyd med et tradisjonelt håndredskap som ljàen. Han konstaterer at det tykkeste og saftigste graset på innmarka er for tungt å slå. Han får låne en gammel slåmaskin hos storbonden Hallstein Breiset, spenner oxen foran og ”kjenner seg reint som ein storbonde der han sit på slåmaskin-sætet og køyrer.” Den lille familien hesjer videre for hånd, og *da* kan også guttene bruke rive uten å bryte kjønnsrollene. Etter endt arbeid sitter guttene på kjøkkenet. De kaster seg over grauten med glupende appetitt. I bakgrunnen ser vi moren som steller, og vi ser vedkomfyren med kaffekjelen og grautgryta.

Både slåmaskinen og vedkomfyren er moderne fenomener, som kom i bruk etter midten av 1800-tallet. De hører så avgjort ikke hjemme i det førindustrielle bondesamfunnet. Vedkomfyren var blitt et av de vik-

”Ein time har dei fysik, og læraren fortel om dampkrafta. Ho er så sterk at hu driv store fabrikkar, og ho driv skipa over havet, og ho dreg lange jarnvegs-tog fra land til land. No vil læraren syne dei at dampkrafta kan driva korken ut or ei flaske.”

Steinar og Kåre gjør stadig nye oppfinnelser for å lette hverdagen.

tigste hjelpemidlene i husholdningene i de tusen hjem. Komfyren er det sentrale elementet i morens liv og var blitt et symbol på hjemmet og på kvinnelig omsorg og varme.

Det er ikke tilfeldig at Kåre plasseres på en slåmaskin. De to guttene er nemlig glødende opptatt av å moderne teknologi. Skolen betyr mye i denne sammenhengen, og guttene følger spent med når læreren forteller om dampkraft og elektrisitet (s.39) (hefte 5).

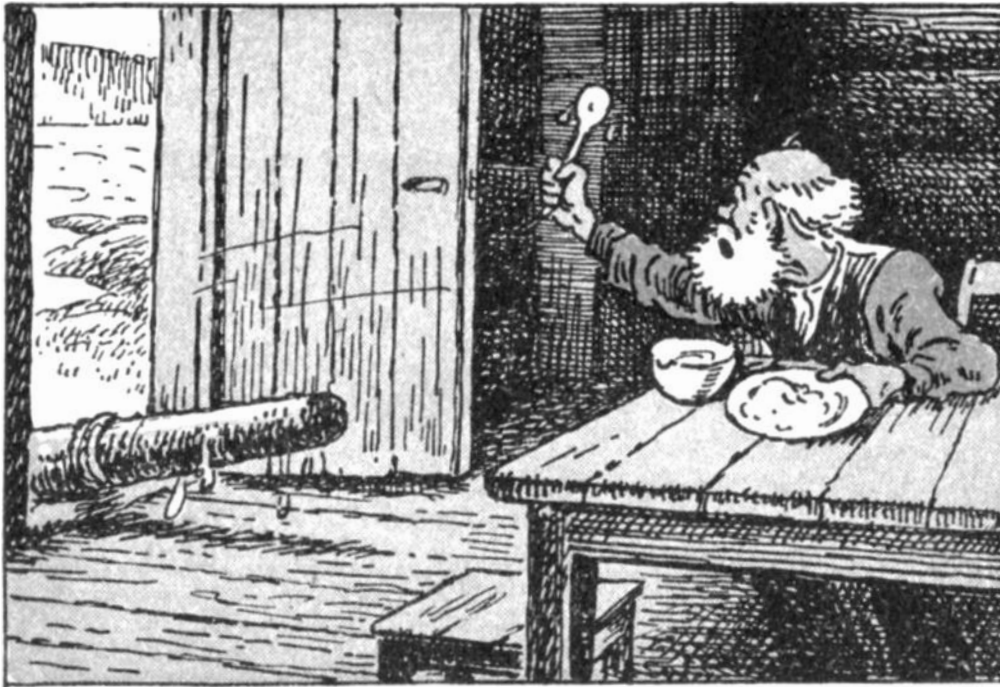
I det hele tatt har skolen og læreren stor betydning for spredningen av moderne tankeganger. Guttene begeistres også for jernbanen – som de opplever på sykkelturen – og naturligvis for dampbåten, som de kjenner fra sin egen bygd. De har også lært seg å bore hull i stein med hammer og feisel og å sprengre med dynamitt. Larris forstår seg selvsagt ikke på disse moderne teknikkene (hefte 4).

Men Steinar og Kåre er ikke bare opptatt av å bruke moderne teknologi, de er også drevet av en vilje til å gjøre oppfinnelser, for

å gjøre livet lettere for seg selv og andre. Som de moderne menneskene de er, er de disiplinerte, målbevisste og framtidsrettete. Steinar og Kåre er preget av det etnologen Hilmar Stigum har kalt ”ingeniøroppfatningen av tilværelsen” (1947). De slår seg ikke til ro med de gamle og innarbeidete arbeidsrutinene. Denne holdningen må ha vært både en forutsetning for og en del av den moderne bygdekulturen. Den omfattende tekniske moderniseringen av jordbruket etter midten av 1800-tallet, ble på mange måter drevet fram av bøndene selv. På dette punktet hadde det skjedd en mentalitetsendring i bondebefolkningen, fra en tradisjons- og fortidsrettet til en mer framtidsrettet holdning.

Også ”ingeniøroppfatningen” illustreres i *Vangsgutane*, og det er ingen tvil om at forfatteren selv må ha vært engasjert i spørsmålet. Steinar og Kåre gjør stadig oppfinnelser og forbedringer (bildet over) (hefte 2).

De to guttene regner og beregner. Hvordan kan for eksempel vasskraften

Ungkaren Erik er en akterutseilt og bakstrebersk skikkelse.

utnyttes til å drive forskjellige tekniske innretninger? Guttene skremmer vekk bjørnen i fjellet ved hjelp av en finurlig vassdrevet hammer (hefte 5). De er også interesserte i hvordan man kan produsere elektrisk kraft (hefte 18). Hjemme på Vangen har de bare parafinlamper, men nede på Øra er det elektrisk lys. De viser også hvordan kjøpmann Nordvik kan produsere leker på en mer effektiv måte ved hjelp av sjablonger (bilde side 45) (hefte 13). Som et negativt motstykke til Steinar og Kåre og deres framtidsrettete holdning møter vi den gamle hvitskjeggete unγκaren Erik som bor på en liten øy i elva. Han spiser graut med hornskje og er en akterutseilt og latterlig skikkelse (hefte 10). Han representerer en bakstrebersk side ved bygdelivet, som forfatteren tar avstand fra (bilde over).

Det arbeidet som kanskje er mest slitsomt på Vangen, er å bære inn vann fra fjøset, selv om familien bruker praktiske innretninger som vassåk og en effektiv heisemekanisme, som er tegnet med stor nøyaktighet (bilde neste side).

Men så kommer Sterk-Ola til Vangen, og han har en idé. Han vil legge inn vann i fjøset. De tre guttene går i gang med en svær navar og borer hull på langs gjennom den ene tømmerstokken etter den andre, for å lage vannledninger. Men arbeidet tar tid, og Kåre sitter ved bordet om kvelden og regner ut hvor mange dager det vil ta å lage en ledning på 156 meter, når hver stakk er på 3 meter. Som så ofte i tegneserien, kommer skolekunnskapene til nytte. Det ender likevel med at guttene får hjelp fra storbonden på Breiset. De monterer den svære navaren på en remskive i verkstedet, og så kan vasshjulet gjøre arbeidet. Ikke lenge etter er de to guttene på Øra og kjøper kraner hos handelsmann Nordvik. "Skal du ha kran til mystampen?" spøker han. Men guttene har vært smartere enn som så. Endelig har de fått "springvatn" i fjøset på Vangen.

Steinar og Kåre er også begeistret til stede når den første traktoren kommer til bygda og heises i land fra dampbåten (bilde

”Sigrid går til brunnen etter vatn. ”Det er eit slit med denne vassberinga seint og tidleg. Det går reint på helsa laus!” seier ho. ”Ein må bite ihop tennene og ta i – da går det best!” svarer Steinar og svingar inn i fjøset med to fulle vassbøtter.”
(Hefte 13)

side 43) (hefte 10). Ikke lenge etter blir det manngjevning mellom mannen på traktoren og en husmann som trekker et tungt lass opp en bratt bakke. Traktoren overtar og vinner en overlegen seier. Folk stimler sammen for å se på, og en hest med slede steiler foran den skremmende, men også fantastiske, maskinen som glinser i rød lakk. Dette foregikk i 1949 – et helt riktig tidspunkt for en slik begivenhet. Det var nettopp på den tiden traktoren for alvor gjorde sitt inntog i det norske jord- og skogbruket. Traktoren – og bensinmotoren i det hele tatt – skulle komme til å endre landskapet og menneskenes forhold til det. Men dette lar jeg foreløpig ligge og holder meg til hesteredskapenes og dampbåtens tid, fra ca. 1850 til 1950.

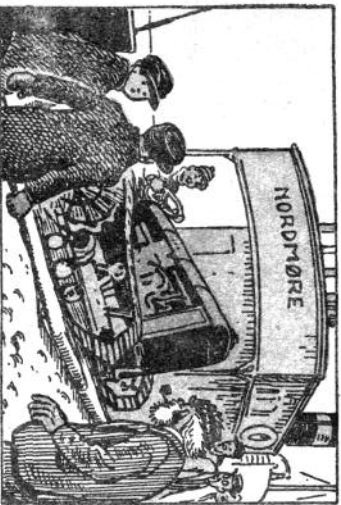
Landskapets første store omladning

Som vi har sett, tegnes det i *Vangsgutane* et bilde av en moderne norsk bygd omkring midten av 1900-tallet. Det førindustrielle livet er tilbakelagt, og landskapet har gjen-

nomgått en fysisk og sosial omladning. De eldre magnetene – som setra og markaslåtten – har fortsatt tiltrekningskraft, men nye begivenheter og møtesteder har kommet til, og setra er i ferd med å bli et sted man besøker i fritiden. Skolen, med sitt faste skolehus og med fag som fysikk, geografi og historie, står sentralt (hefte 5). Som lesere er vi på meieriet, på ungdomshuset og på fotballkamper, og vi opplever at de to driftige guttene stifter bygdas første idrettslag (hefte 2). Dette er fenomener som ikke hadde hørt hjemme i det førmoderne samfunnet. Oppslagstavlene er også en del av det moderne livet (hefte 5). Kunngjøringer om ledige jobber og viktige sosiale begivenheter foregår ikke lenger på kirkebakken, men ved hjelp av håndskrevne oppslag på dampskipskaia (se side 44).

Vi er som nevnt på juletefest, og vi er på noe så tidstypisk som basarer (hefte 1), hvor det blant annet framføres ”morostykker”, altså amatørteaterstykker som tar utgangspunkt i ferdigtrykte stykker som er laget til dette bruk. Den perioden av historien vi er inne i, er jo

Firopp kjem til bygda.

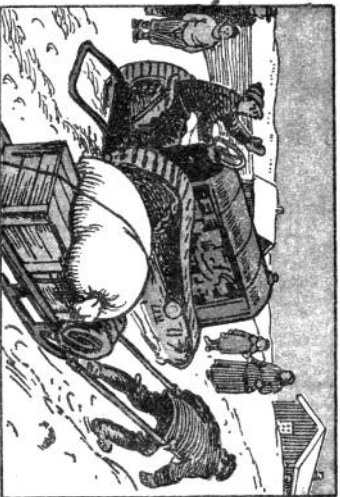
1. Det dundrar og smalar ombord i baken, og oppe på kala står folk i teit flokk og ventar og ser. «Det er vass ein kat hest han Firopp har,» seier Kåre. Steinar svarar ikkje. Han har si eiga menning om denne hesten hans Firopp. Men sjå der kjem hani!

2. Noko stort, raudt kjem dundrande oppetter landsgangen. Det er ein beltetraktor, og på traktoren sit Firopp og kjøper. Folk drag seg til side og gjev rom, og traktoren dundrar inn på kala. Med eit uttryksansar traktoren, og Firopp spreie av og blir ståande midt framfor Vangsgutane.

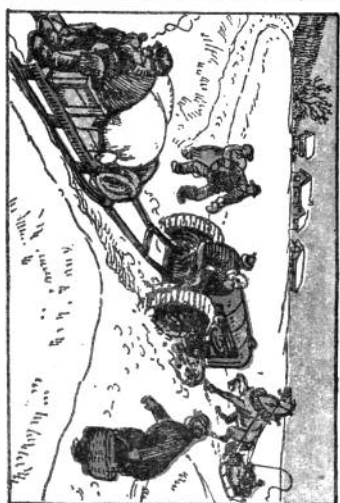
3. «Er du redd, gutti!» ler han til Kåre. «Nei, redd er eg ikkje. Men er det dette du kallar hest?» spør Vangsgutten og peikar på beltetraktoren. «Ja, dette er hest, gut — den sterkaste hesten i sin prestesgjeld! Ikkje har han kværflå, og ikkje er han spat, og arbeider gjer han både dag og natt!» rinar Firopp.

4. Ein bratt bakke fører opp frå kala. Ein husmann med stort lass på dragar-kjelken sin strevar og slit i motbakken. «Nei, vent litt du Per-i-Bakken, så skal eg spenne Rauen for kjelken din, for eg skal oppetter bygda lelli!» ropar Firopp.

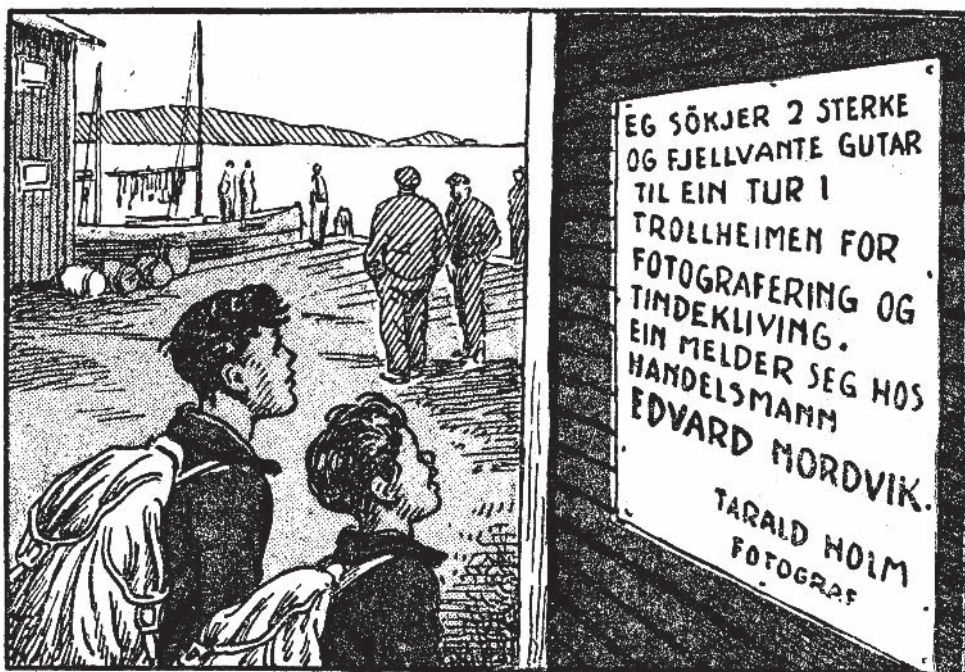
5. «Men trur du han greier det da?» spør husmannen. «Er du redd, kall!» ropar Firopp. «Rauen greier om det så er tusen dragar-kjelkar etter kvarandre!» — «Så mange dragar-kjelkar trur og knapt det finst her i bygda!» seier Kåre Vangen turt, og karane ler.

6. Så slepp husmannen å dra det tunge jasset. Han sit på dragar-kjelken, og den raudte traktoren dundrar og drag. Slik skryss har husmannen aldri fått før. Folk stig av vegen og stirer på den underlege skysssen og undrast på kva det kan vera.

Det er en stor begivenhet når den første traktoren kommer til bygda, og folk blir fort overbevist om at dette er et nyttig redskap.

Oppslagene på kaia er en del av tidsbilder: "På ei bu-vegg nede på Øra får Vangsgutane auga på ein plakat. Dei går borttil og les at ein fotograf og tindeklivar vil ha med seg to sterke og fjellvante gutar på ein tur i Trollheimen. "Skal vi gå og tale med kroppen?" spør Kåre."

ikke minst basarenes og amatørteatrenes tid. Guttene ønsker seg sykler og håper at de skal vinne en sykkel på basaren. Det gjør de ikke, men en snill mann ser at Kåre får tårer i øynene. "Ville du gjerne hatt ein slik sykkel?" spør han. Det ville han selvsagt, og dagen etter får guttene hver sin sykkel i gave.

Syklene var en viktig, moderne oppfinnelse som mange mennesker etter hvert hadde råd til å anskaffe seg, og som gjorde befolkningen mer mobil. Dermed fikk både menn,

kvinner og barn større aksjonsradius, både i det daglige livet og i eventuelle ferier. De kunne ta større deler av landskapet i bruk, som for eksempel å dra til butikken eller å dra på sykkeltur. Vi ser forøvrig ikke noen kvinne på sykkel i tegneserien. Det er også enkelte biler å se i den lille bygda. Bilene tilhører den lokale overklassen, men fordi Steinar og Kåre er så snille, får de noen ganger sitte på.

Den virkelig store magneten i det nye landskapet er naturligvis *dampskipskaia*

De få bilene i bygda tilhører den lokale overklassen. Steinar, Kåre og Larris får sitte på.

med det lille tettstedet Øra – både i tegneserien og i virkelighetens Todalen. Folk stimler sammen når dampbåten ”Nordmøre” legger til. Det er her på kaia det nye skjer.

Båten fører guttene til det som for dem er ”byen” – nærmere bestemt til Kristiansund. Men selv om de opplever mye spennende i byen, konstaterer de som nevnt at ”borte bra, men heime best” (hefte 6). På

Øra hører også kjøpmann Nordvik til – i tegneserien såvel som i Todalen. Landhandelen var jo et av de mest sentrale og mest populære elementene som var kommet med den nye tiden. Tettstedet med dampbåten fungerer som en åpen dør mot den spennende, men også litt farlige og truende, utenverdenen.

Gjennom den første moderniseringsfasen, fra midten av 1800-tallet og fram til

”Dampbåten held på og legg til kaia. Mykje folk er møtt fram, og mellom dei er Vangsgutane. Det skal koma mange påske-turistar til bygda i år, og oppe ved gjerdet står mange hestar, som skal frakte påske-turistane og varene deira oppetter bygda.”

Hos kjøpmannen Nordvik på Øra.

midten av 1900-tallet, var altså landskapet blitt omladet. Utmarkas betydning var gradvis blitt redusert, og nede i bygda hadde det foregått en lokal sentralisering, med blant annet dampbåten, butikken og skolen som utgangspunkt. En rekke nye magneter var kommet til, og de pekte gjerne ut av bygda, mot sentrale og fellesnorske organisasjoner og mot et større marked.

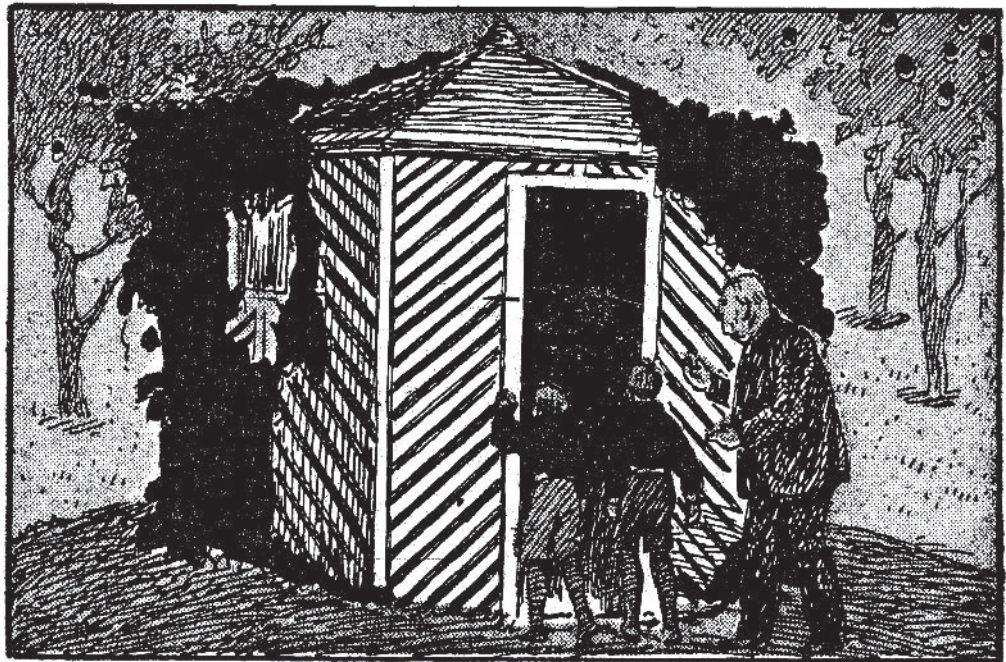
Den nasjonale kulturen

Understrekingen av den fellesnorske – nasjonale – historien er et viktig element i *Vangsgutane*, og her framheves blant annet bøndenes betydning. På sykkelturen i 1941 kommer Steinar og Kåre til minnestøtten over Prillar-Guri, og der får de høre om ”Korleis bøndene knekte skottehæren”. Steinar tenker at han må lese om dette i norgeshistorien når han kommer hjem (hefte 2). Det er også andre henvisninger til den fellesnorske kulturarven, som Nidarosdomen, vik-

ingskipene og folkeeventyrene. I denne sammenhengen må de mange naturskildringene nevnes, som en hyldest til et vakkert land, og i tekst og bilde formet i tråd med en moderne, romantisk landskapsoppfatning.

Vangsgutanes fellesnorske karakter understrekes kanskje enda mer av tegneren enn av forfatteren. Jens R. Nilsen hadde som nevnt aldri vært i Todalen. I stedet for å prøve å avbilde Todalen har han forsynt seg rikelig fra den fellesnorske billedverdenen. Befolkningen bor i laftete tømmerhus med torvtak, hvis de da ikke har så god råd at de kan ha panelte hus. Stabburet har klokkeårn og utragende annetasje, slik et ”riktig”, norsk stabbur skal være (hefte 7). Storbonden har langpipe og ser ut som Werenskiolds eventyrbonde eller kongen selv (hefte 4 og 7), og lysthuset hans er en tro kopi av den samme tegnerens illustrasjoner til romanen ”Familien på Gilje” (hefte 4, bildet nederst).

Bare ett sted vises det til krigen. Tegneserien ble jo påbegynt i 1940 og ble

Storgårdens lysthus er hentet fra Werenskiolds illustrasjoner til romanen ”familien på Gilje”. (Hefte 4)

Noreg er fritt!

1. Steink-Ola Bakken får og smiler med seg sjølv. Han er ilksom så løynedonsfull — det er som han går og gøymer ei stor glede. «Kanskje du skal gifta deg?» spør Kåre Vangsen, men da ler Steink-Ola så det ljonnar.

2. «Bli med meg så skal de få vita nok!» seier han til Vangsgutane. Han fører dei ned i kjellaren, og der — i neste krda står eit radiopparat. Gutane Eter store augo medan Steink-Ola kopplar leiðingane på.

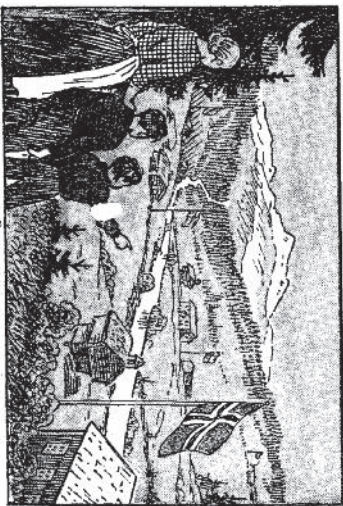
4. Krigen i Europa er slutt! Noreg er fritt! seier det frå radioen. Bratt grip Steink-Ola apparatet, stormar opp gjennom kjellartroppa og ut på tunet med det. Skund dykk og kom hit alle samans! ropar han til kvennemennene.

4. Dei flokkar seg rundt apparatet og lyder på hodskappa om freden. Det er mest ikkje til å tru! Men augo deira lysar av glede og takkesend. «Vi lyt heim og fortelja det til mor!» seier Steinar Vangsen. «Ja, ann mor!» svarar Kåre.

5. Vangsgutane legg på sprang, og dei Ejer ikkje vegen lang. «A Gud skje takk og lov!» seier Sigrid Vangsen då ho får høvra meldinga. «A kor lenge og snart vi har venta på denne dagens!» legg ho til og turkar bort ei tåre.

6. Så går Vangsfolket fram på moane og ser ut over bygda. Det flaggar på alle gardar. Dei norske fargane lysar friske og sterke mot den vårgrene sløgen. Så tek kyrkjeklokka til å ringja. Dei tunge malmtonane berar Elennum vårdagen og fortel at Noreg er fritt!

”Noreg er fritt”. Slik illustreres den store nasjonale fortellingen om frigjøringen.

under hele krigen lest i de tusen hjem. Likevel nevnes ikke krigen før den er slutt. Da slås det ettertrykkelig fast at ”Noreg er fritt” (hefte 6). Vi ser radioapparatet som har stått i kjelleren med kongens portrett over. Radioen hentes opp, og vi skuer utover den vakre bygda med snøfjellene i bakgrunnen og med flaggene til topps på alle gårdene. Denne episoden viser hvordan forfatteren og tegneren på en enkel og virkningsfull måte klarer å formidle fellesnorske fortellinger, i dette tilfellet av frigjøringsøyeblikket i 1945 (forrige side). Selv om krigen ikke nevnes *under* krigen, har *Vangsgutane* i krigsårene utvilsomt hatt en viktig funksjon gjennom understrekingen av nasjonale verdier. Kanskje kan *Vangsgutane* tolkes som en metafor for Norge under okkupasjonen, hvor det gode, sunne og norske livet er truet av indre og ytre fiender.

Moderniseringens gleder og sorger

Som vi har sett, belyser *Vangsgutane* viktige sider ved den første moderniseringsfasen i det norske bygdemiljøet, perioden fra midten av 1800-tallet og hundre år framover. Dette er industrialismens første fase, som medførte så store endringer på alle livets områder i både by og bygd. Framstilles disse endringene som negative eller positive? Siden Leif Halse selv var både romanforfatter og bygdebokforfatter, er det nærliggende å sammenligne ham med noen samtidige kunstnere og kulturhistorikere.

Fra slutten av 1800-tallet og langt inn på 1900-tallet hadde norske kulturhistorikere og kunstnere på mange måter et negativt syn på den industrielle fasen. De toneangivende malerne styrte forbi alt som måtte være av industri og moderne maskiner når de skulle male norsk landskap og arbeidsliv. De dro til det innerste av

Telemark for å male det ”egentlige” Norge, uten slåmaskiner og kraftanlegg. Industrialismen hadde for dem medført en visuell forsøpling. De hadde en urban og estetiserende tilnærming til bygdelandskapet og bygdekulturen. De betraktet den folkelige kulturen med kjærlighet og varme – i hvert fall hvis den var gammel nok – men de betraktet den med et utenfrablakk (Bjerke 1998, Christensen 2002:245).

Den som ga den første helhetlige karakteristikken av de omfattende endringene i bygdesamfunnet etter midten av 1800-tallet, var verken historiker eller kulturhistoriker, men skjønnlitterær forfatter. I 1940, samme år som *Vangsgutane* begynte å komme ut, satt Inge Krokann (1942) og skrev sitt essay ”Det store hamskiftet i bondesamfunnet”. Her omtales mange av de fenomenene vi har møtt i *Vangsgutane*. I likhet med Halse – *Vangsgutanes* far – kunne Krokann støtte seg til egne erfaringer fra norsk bygdemiljø. Og i likhet med Halse er han nær knyttet til de frilynte ungdomslagene, som for ham er en positiv kraft i en tid som ellers er preget av forfall (Reiakvam 1997:77). Krokann oppfatter mesteparten av det moderne som ”billig kram”, som bryter ned den verdifulle tradisjonelle kulturen, enten en tenker på det materielle miljøet eller på tidens holdninger. Han misliker landhandleriene og ”nyvegen”, som har knyttet bygdene nærmere byene og utlandet. Han tegner et romantisk – og tendensiøst – bilde at den førmoderne norske bondekulturen, med odelsbonden i høysetet. Han er forøvrig positiv til en del av mekaniseringen innenfor jordbruket, og tar i likhet med Halse også avstand fra visse bakstreberske trekk ved den førindustrielle kulturen. Men det bilde han gir av moderniseringen, er likevel først og fremst preget av forfall og oppløsning.

Etnologen Hilmar Stigums bilde av

den førindustrielle landsbygda i boka *Vår gamle bondekultur* (Visted og Stigum 1951/1971) er beslektet med Krokanns, selv om framstillingen er mindre heroisk. For Stigum er den gode gamle bondekulturen historie, den er for lengst oppløst. Stigum selv var engasjert i å redde det som reddes kunne, for så å stille det ut på Norsk Folkemuseum.

Leif Halse gir i sin tegneserie et mer optimistisk bilde av denne endringsperioden. Hos Halse er ikke bondekulturen oppløst, den lever i beste velgående, og han fryder seg over de mange moderne tekniske innslagene. Han har først og fremst et sosialt fokus på bygda, ikke et visuelt og estetisk. Det er bygdelivet han beskriver, og det gjør han med et "innenfra"-blikk, og på en måte som tydeligvis har truffet mange mennesker hjemme. Det kan synes som et paradoks at en politisk reaksjonær forfatter som Halse gir et såpass realistisk bilde av de store klasseforskjellene i bygdesamfunnet – og det i en tegneserie som er beregnet for barn.

Det Halse gjør i *Vangsgutane*, er å innskrive de mange moderne fenomenene i det tradisjonelle. Han tegner et bilde av et helhetlig, stabilt og likevektig bygdesamfunn, hvor den nye tiden har gjort sitt inntog uten at det gamle samfunnet er ødelagt. Halse ønsker mye av det moderne velkommen og gir inntrykk av at sosiale og kulturelle tradisjoner stort sett levde videre. Det er imidlertid ett trekk ved det moderne bygdelivet han fjerner med hard hånd – ved overhodet ikke å nevne det – nemlig den moderne arbeiderklassens mennesker og de nye politiske ideene disse bragte med seg.

Mitt inntrykk er at mange bygdefolk må ha vært enige med Leif Halse. I likhet med ham var de fleste av dem fascinert av den moderne teknologien og de mulighetene den ga, de elsket dampbåten, jernban-

en, landhandleriet og "nyvegen". De så ikke på dette som uttrykk for oppløsning. Kanskje var det derfor så mange av dem kjøpte *Vangsgutane* til sine barn, og også leste den selv. De har sannsynligvis kjent seg bedre igjen hos Halse enn hos Stigum og Krokann, selv om de ikke nødvendigvis delte hans politiske oppfatning.

Nostalgi og opplevelsen av "stedstap"

I vår tid er mange mennesker opptatt av at moderniseringen har medført et "stedstap". Forestillingen om "stedstap" kan dels knyttes til det sosiale og økonomiske, dels til det visuelle. Sosiologen Anthony Giddens har utforsket det han kaller "disembedding" (oversatt med "utleiring"). Han påviser blant annet at det enkelte stedet i økende grad er blitt avhengig av beslutninger som er tatt andre steder (Giddens 1990/1997). Dermed kan det hevdes at stedet mer og mer "tømmes" for innhold. Arkitekturhistorikeren Christian Norberg-Schulz framhever på sin side det visuelle og estetiske, og påviser at stedene har hatt tendens til å flyte ut og miste sitt særpreg (Norberg-Schulz 1997:23). Hva kan *Vangsgutane* fortelle oss om lokal identitet, og ble "stedstap" oppfattet som noe problem i den lille bygda omkring midten av 1900-tallet?

Som vi har sett, hadde bygda i økende grad vært påvirket av fellesnorske strukturer – både fysisk og sosialt – helt siden midten av 1800-tallet. Jeg har nevnt skolen, meieriet, de nye sosiale organisasjonene og ikke minst tettstedet Øra med dampskipskaia. Anleggingen av dampskipsruter er et illustrerende eksempel på det Giddens omtaler som "utleiring". Dampskipet ble organisert av krefter utenfor bygda og trakk interessen utover mot den store verden. Dampskipet medførte også at den mekaniske og stedsuavhengige klokketiden grep

Dei møter Signe setertaus.

1. Oppe i lia ligg ein stor og flat stein. Det er Haukarsteinen, veit Steinar: «Når folk flytta på setra om våren, hauka dei ifrå denne steinen, så blåkjerringa (huldra) vann å flytte ut av seterhusa før budeia kom med krøttera.»

2. Setervegen går over ei stor myr. Der veks myrulla tett i tett, og dei silkekvite hovuda voggar i vinddraget. «I eventyret om dei sju villendene er det ei jente som plukkar myrull og spinn og vev klede!» fortel Steinar.

3. Følgjet skal over ei lita tverrelv, men kalvane er ikkje redde for vatnet. «Eg trur dei likar å vasse!» seier Kåre. Og sjå der: På ein haug under eit bratt fjell ligg nokre låge hus. Det er setra, og det er dit dei skal.

4. Signe setertaus tar imot dei ute på bakken. «Nei, er det Larris og Vangsgutane som er ute og fer! Eg trudde nesten at det var blåkallar eg såg!» skjemtar ho. Kalvane får kvar si bøtte med god drikke.

5. Men gutane blir bedne inn i stua og sessa ved bordet. Og det kan vel hende at maten smakar! «Rømme med sukker og kavring er det beste som finst!» skryter Larris og set i seg både ei og to skåler. Han er så mett at han greier ikkje å seia kake!

6. Og no er det godt å få legge seg ute på bakken og kvile. Den raude kalven kjem bort til Larris og sleiker han i andletet. «Smakar det rømme av meg kanskje?» spør Larris. «Muh!» svarar kalven og finn seg ei grastuve i staden.

Det er et romantisk bilde som tegnes av setra, nettopp på den tiden seterdrifta ble lagt ned.

sterkere inn i folks hverdag. En tilsvarende utvikling hadde foregått over hele landet i den første moderniseringsfasen. Den lille bygda var blitt mer lik andre bygder. Men ved gjennomlesning av de første tyve årgangene har jeg likevel ikke inntrykk av at tegneseriefigurenes stedlige identitet er blitt svekket eller at dette oppfattes som noe problem.

Mitt inntrykk er at Vangsgutanes stedstillknytning først og fremst springer ut av selve det daglige *arbeidet*. Vi har fulgt de to guttene og deres sambygdinger høyt og lavt i 1940- og 50-årene, i innmark og utmark, på fjorden og i fjellet. De har en daglig og intens kontakt med de fysiske omgivelsene. De kjenner hvert sted, hver sti og hver vei. Det er først og fremst primærnæringene som kan gi denne formen for tilhørighet. Så lenge store deler av befolkningen i en bygd arbeider i jordbruk, skogbruk eller fiske, og så lenge de utnytter mange typer ressurser innenfor sitt eget område, har ”stedstap” neppe vært opplevd som noe problem i bygdenorge, selv om moderniseringen har gått sin gang.

Etter midten av 1900-tallet er imidlertid primærnæringene blitt svekket. Bare en liten del av bygdebefolkningen er i dag knyttet til primærnæringer, samtidig som disse næringene utnytter færre lokale ressurser. Mekaniseringen har dessuten fått spesielt store konsekvenser for barnas hverdag og for hvordan de føres inn i det voksne arbeidslivet. Barna er blitt betraktere og ikke deltakere i arbeidet (Klepp 1993). Det er nærliggende å tenke seg at denne typen endringer har medført at stedstillknytningen er blitt svekket, og at dette kan danne grobunn for en følelse av ”stedstap”. Jeg antyder altså at vår tids opplevelse av ”stedstap” mer ligger i arbeidslivet enn i det rent visuelle, og at dette er et fenomen som for alvor gjør seg gjeldende på et sent tidspunkt i

moderniseringen. Dette synet blir bekreftet i *Vangsgutane*, som jo nettopp er så fokusert mot selve arbeidet og mot barnas deltakelse.

Men er det likevel tilløp til nostalgi i tegneseriens første tyve årganger fram til 1960? Får leseren en følelse av at noe verdtfullt er i ferd med å gå tapt i moderniseringsens dragsug?

Svaret er ”ja”. *Vangsgutane* har vel allerede i utgangspunktet en underliggende nostalgisk tone, i den bevisste understrekningen av bygdeverdiene, som motvekt mot det urbane og utenlandske. Det er også grunn til å minne om at Leif Halse var bygdebokforfatter, og at han dermed må ha hatt sterke følelser for fortiden. Gang på gang viser han til gamle skikker, arbeidsmåter, hendelser og sagn, som han tydeligvis synes det er viktig at barna skal bli kjent med, før de går i glemmeboka. På Halses tid var etnologer og folklorister for lengst i gang med å samle inn denne typen tradisjoner, og han var nok godt orientert på dette feltet, som her når de to guttene er på vei til setra:

”Oppe i lia ligg ein stor flat stein. Det er Haukarsteinen, veit Steinar: ”Når folk flytta på setra om våren, hauka dei frå denne steinen, så blåkjerringa (huldra) vann å flytte ut av seterhusa før budeia kom med krottera.” (Hefte 18)

Halse vil at barna skal bli kjent med denne gamle seterskikken, som her omtales i fortid (se neste side). Den mer åpenlyse nostalgien møter vi også, uten at dette kan sies å være noen hovedsak. Moren forteller guttene om *spikylla*, den gamle belysningsmåten i denne delen av landet før parafinlampens tid. Guttene drar ut i skogen for å finne tyrirøtter, som de hogger opp til spik, og så finner de fram en gammel spikhylle og fyrer opp. En spikhylle ser nærmest ut som en liten peis av blikk som henger ned fra taket (side 52).

”Sigrid Vangen tek fram rokken, set seg bort til spikhylla og spinn. ”Nei kor underleg det er å sitte ved spikhylla att!” smiler ho. ”Det er som den gamle, gode tida er flytta inn i stua på nytt lag!” Gutane sit berre og stirer inn i dei leikande logane.” (Hefte 9)

I dette tilfelle har nok forfatteren sendt et fotografi til tegneren, for en innretning som spikhylla hører bare hjemme i denne delen av landet. Det er ikke tilfeldig at spikhylla og rokken trekkes fram som emner for nostalgiske følelser. Dette var noen av de mest symbolladete gjenstandene i den eldre bondekulturen i denne delen av landet. Mange positive minner har i det hele tatt vært knyttet til kveldssetet, når gårdens folk satt samlet omkring denne ene lyskilden i arbeid og prat. En annen sak er at en ung mor som Sigrid Vangen i 1948 neppe har kunnet huske at spikhylla var i bruk.

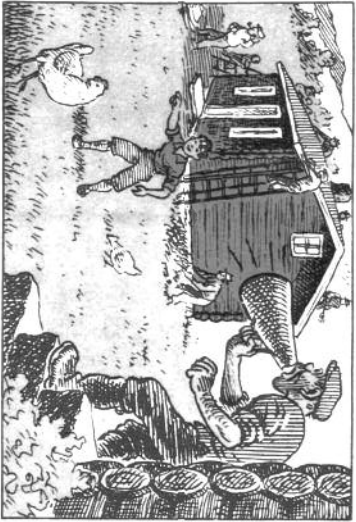
I 1957 er vi vitne til takdugnad hjemme hos Steinar og Kåre, hvor det forøvrig brukes et moderne heiseapparat. Men på denne tiden var dugnaden tydeligvis i ferd med å forsvinne:

Ordføreren reiser seg og held tale: ”Vi skal hjelpe kvarandre! Det er ein gammal og god skikk. Men det er mange som held på og gløymer det gamle. Derfor er det så gildt at desse unge gutane har mint oss om denne gode og gamle skikken!” (Hefte 18)

Her er det nok forfatteren selv som taler gjennom ordføreren. Nye og mer individualistiske holdninger hadde begynt å trenge inn, også i Vangsgutanes heimbygd, holdninger som forfatteren misliker. Med dette sitatet er vi kommet fram til slutten av 1950-årene, og vi aner en ny tid. Vi har allerede vært vitne til at traktoren kom til bygda. Snart skulle det vise seg at traktoren, sammen med bilen, markerte et nytt tidskille. For de to guttene skulle den nye teknologien blant annet innebære at arbeidet ble så mekanisert at de ikke selv kunne delta. De ble som nevnt tilskuere og ikke deltakere i arbeidet. Denne typen endringer kan leses ut av de senere årgangene av *Vangsgutane* (Solberg 1979:74). Men ellers makter ikke Leif Halse å gi noe helhetlig bilde av det bygdelivet som vokser fram etter ca. 1960, i privatbilens, traktorens og fjernsynets tidsalder. Jeg velger derfor å forlate Vangsgutanes heimbygd ved inngangen til den nye tiden, og i stedet vende blikket mot selve Todalen, og hvordan jeg selv har opplevd bygda.

Vi skal hjelpe kvarandre!

1. Martin Skjorhagen byr seg til å vera arbeidsformann, og ingen har noko imot det. Arbeidet går unna sjølv om Martin står på burstroppa og ropar. Ein av kallane undrast på om dei skal legges på nevra først eller sist.

2. Sterk-Ola har rigga opp eit heiseapparat ved tverrvæggen. Der lesser dei korn på ein platt. Eit tau går over ei turiss opp på mønnet, og hei og ha, så diar dei i tauet, og torvasset går til veris.

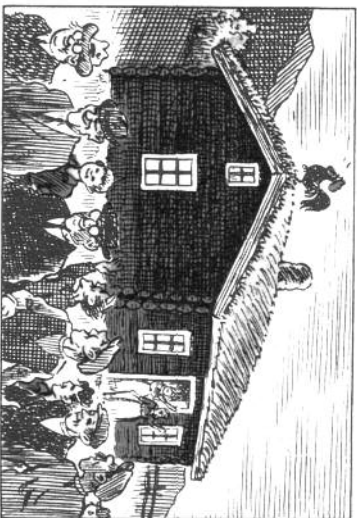
3. Arbeidet går fort frå handa, og i kveldinga er dei ferdige, og no er taket på Hjelastua ikkje til å kjenne att med nye ringvedstokkar og ny, kvit ursever. «Og sjå att det ikkje vart rette krullent!» ler Martin Skjorhagen.

4. Sigrid Vangen kjem og bed heile mannskapet inn i stua. Som skikk og bruk er, har ho koka rømmegrout til heile dugndslaget. «Og ein feit rømmegrout har de ærlig fortent, og stor takk attpå!» seier Ane Hjellen.

5. Ordføraren reiser seg og held tale: «Vi skal hjelpe kvarandre! Det er ein gammal og god skikk. Men det er mange som held på og gløymer det gamle. Derfor er det så godt at desse unge gutane har minnt oss om denne gode og gamle skikken!»

6. Mannskapet står i tunet og er ferdige til å gå heim. Dei høyrer vengeslag i lufta, og sjå der sit Sverthanen på høgaste mgnnet. Han strekker halsen og gjei så det ljomar. Det er som seier han takk for hjelpa til alle i hop.

Dugnaden er en gammel skikk som her skildres i nostalgiske vendinger.

Epilog – Den andre store omladningen

Da jeg i 1980 kom til Todalen var det for å registrere kulturminner (Christensen 1984). Jeg kunne den gang konstatere at landskapet hadde vært endret i løpet av de siste 20-25 årene. Jordbruket var blitt sterkt mekanisert, med traktoren som basis, og konsentrert om innmarka. Todalsøra hadde mistet sin betydning, men var fortsatt bevart, som et hensovende minne over en tid som var forbi. Tettstedsfunksjonene var flyttet mot bilveien, og mens dampbåten tidligere hadde skapt et tett og nesten bylignende sentrum omkring kaien, hadde bilene skapt et diffust og utflytende sentrum, det som ironisk kalles ”spredtsted”. Bilen stopper jo ikke som dambåten, bare ett sted. Bilen kan stoppe hvor som helst (Christensen 2002: 308). Det hadde med andre ord skjedd en ny omladning i bygda. De eldre magnetene hadde mistet sin tiltrekningskraft eller endret karakter, mens nye hadde kommet til. Som kulturminneverner beklaget jeg allerede den gang det som hadde skjedd, uten at jeg nødvendigvis møtte en slik holdning i lokalbefolkningen.

Da jeg kom tilbake til Todalen i 1998, var forholdene annerledes (Christensen 2002:68). Mange mennesker beklaget seg nå over de endringene som hadde skjedd, og jeg opplevde en økende oppmerksomhet omkring fortiden og ikke minst omkring det visuelle og estetiske. Folk konstaterte at landskapet var i ferd med å gro til, ”bjørk og older tar knekken på Todalen”, ble det sagt. Den gamle Todalsøra ble nå omtalt som et verneverdig kulturminne. Noen nevnte at det var bygd et nytt hus der, som ikke passet med den gamle stilen, og ville vite hva jeg mente om dette. Kjøpmann Nordvik – en sentral skikkelse både i *Vangsgutane* og i det forrige generasjonens Todalen – eksisterte fortsatt, men nå i form av en flunkende ny

selvbetjeningsbutikk og under navnet Sparkjøp. I butikkens kafé var minnene fra ”gamletida” kommet fram, veggene var dekorert med gamle fotografier fra Øra med den populære kjøpmannen stående på trammen foran butikken.

Jeg konstaterte videre at torvtakene og de smårutete vinduene var på vei tilbake. De karakteristiske, lange våningshusene på gårdene representerte en stolt fortid, og flere av bøndene var i ferd med å restaurere dem – i antikvarisk forstand – noe som innebar store økonomiske utlegg. Disse husene hadde opprinnelig hatt torvtak, så takkonstruksjonen tålte tyngden av gjennomvåt torv. Det var forøvrig et moderne fenomen som forenklet bruken av torv, nemlig den typen plast som legges under torva og som i motsetning til den gamle neveren ikke råtner. Det er kanskje ikke så rart at de tidligere husmannsplassene ikke var gjenstand for en tilsvarende historisk oppmerksomhet. Her bodde etterkommerne etter Larris, som hadde snublet på podiet på skolen i sitt mislykkete forsøk på å målbinde prinsessen.

Jeg festet meg også ved et annet innslag i landskapet, nemlig de mange ”portene” av kraftige stolper – også disse med torvtak – som har tekster som forteller hvilket sted vi er kommet til, for eksempel at vi er kommet til Hallegrenda. Slike porter er i seg selv noe nytt, men de er likevel ment å representere noe fortidig, og de er dypst sett uttrykk for et savn. Jeg tolker portene som en bevisst markering av noe stedlig og tradisjonelt, og en understreking av verdier som folk i dag savner eller er redde for å miste. Den gang Halle i praksis hadde vært en grend – en fungerende sosial enhet – visste jo alle at det var slik. Det var ikke nødvendig å gjøre de passerende spesielt oppmerksomme på dette. Portene er eksempel på at stedslengselen – og en følelse av ”stedstap” – har begynt å prege

Todalens landskap fra 1980- og 90-årene.

I vår tid tar man altså i bruk rent visuelle hjelpemidler i en bevisst bestrebelse på å understreke det tradisjonelle og stedlige. Dette foregår parallelt med en økende interesse for estetikk. I dag kan også *menn* diskutere estetikk, og man kan spørre en mann som kommer utenfra om han synes det nye huset passer til omgivelsene. Denne typen samtaler ville vært utenkelig i det miljøet vi har møtt i *Vangsgutane*, i hvert fall fram til 1960!

Sist, men ikke minst, har jeg festet meg ved at bygdas første monument var kommet på plass ved siden av den nye ungdomsskolen. Monumentet forestiller bygdas to store sønner, to gutter på henholdsvis 10 og 12 år. De ser helt alminnelige ut, men i dag er disse to guttene kanskje de fremste representantene for Todalen – *en usedvanlig vanlig norsk bygd*.

Note

Jeg har hatt stor nytte av Kjell Solbergs (1979) hovedoppgave om *Vangsgutane*.

Litteratur

- Bjerke, Øivind Storm 1998. *Tun og vassdrag. Telemarks typologier*. Utstillingskatalog, Kunstnerens hus, Oslo. Telemark fylkesgalleri, Notodden.
- Christensen, Arne Lie 1984. *Gard og plass i en bygd på Nordmøre. Kulturminner fra nyere tid i Todalsvassdraget*. Riksantikvarens rapport 10.
- Christensen, Arne Lie 2002. *Det norske landskapet. Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Pax Forlag A/S. Oslo.
- Douglas, Mary 1966/1997. *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Pax Forlag A/S. Oslo.
- Giddens, Anthony 1990/1997. *Modernitetens*

- konsekvenser*. Pax Forlag A/S. Oslo.
- Halse, Leif 1943. *Todalen, bygdebok*. Trondheim.
- Klepp, Asbjørn 1993. "Utviklinga kom jo til å sette veldig preg på ongan ...". Fra arbeidsfellesskap til fritidsfellesskap i kystkulturen. *Den mangfoldige fritiden*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Krokann, Inge 1942/1982. *Det store hamskiftet i bondesamfunnet*. Det norske samlaget. Oslo.
- Melkild, Mildrid 1999. *Seterbruk og bruk av setra. Utviklinga av seterbruket i ei Nordmørsbygd ca. 1750-1950 og bruk av setra som fritidshus ca. 1950-1996*. Hovedoppgave i etnologi. Universitetet i Oslo.
- Norberg-Schulz, Christian 1997. *Stedskunst*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Reiakvam, Oddlaug 1997. *Etnologi av hjartans lyst. Artiklar og forelesningar*. Forlaget folkekultur. Bergen.
- Solberg, Kjell 1979. *Personskildring og samfunnssyn i Vangsgutane. En ideologikritisk analyse av en sentral norsk tegneserie i 40-åra og 70-åra*. Hovedoppgave i nordisk. Universitetet i Bergen.
- Stigum, Hilmar 1947. Ingeniøroppfatningen av tilværelsen. *By og bygd* 1947. Oslo.
- Thorsen, Liv Emma 1993a. *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1920-1985*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Thorsen, Liv Emma 1993b. Den umoralske fritiden. *Den mangfoldige fritiden*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Visted, Kristofer og Hilmar Stigum 1951/1971. *Vår gamle bondekultur*. Cappelens Forlag. Oslo.